

LITTERÄR OPPOSITION I SOVJETUNIONEN. II

Av professor ANTON KARLGREN

Det var i maj i fjol som Chrustjov gick till stor, sedan en tid noga förberedd aktion för att bringa det ryska litterära livet i rätta gängor. Hans försök att med mjukahandstaktik få författarna att godvilligt prestera vad han krävde av dem hade definitivt misslyckats. Den litterära oppositionen, den s. k. revisionismen eller nihilismen i Moskva, delvis också i Leningrad, hade spotskt avvisat hans locktoner, och i resten av landet var den litterära situationen om också inte för ögonblicket direkt oroande dock osäker. Nu var krafttag nödvändiga: oppositionen måste slås ned och god ordning i det litterära livet överhuvudtaget tryggas.

En stor apparat hade iscensatts för det ändamålet. Till Moskva hade upp-bådats ett rikt och representativt urval ur författarvärlden: den allsovjetiska författarföreningens bortåt 150 man starka styrelse — en korporation till vilken hörde nästan alla något så när betydande ryska författare — ledarna av föreningens lokalavdelningar runt om i Sovjetunionen, den litterära pressens redaktionskollegier och de ledande kritikerna. Den celebra församlingens möte försiggick under imponerande former och slogs av pressen upp som ett litterärt evenemang av första ordningen. Men vad som verkligen försiggick fick allmänheten för tillfället mycket ringa aning om. Det hela verkade knappast som annat än en väldig fyradagarsdiskussion, i vilken ett 50-tal talare till sy-

nes fritt dryftade den litterära situationen och olika meningar fick bryta sig mot varandra. Och så en avslutning i fullaste harmoni, en festlig kollation i en regeringsvilla utanför Moskva: tillsammans med konstnärer och kompositörer möttes författarna där med partiledarna i kordial samvaro och tidningarna publicerade fotografier, som visade partipampar och författare i gemytligt umgänge.

Det viktigaste inslaget i evenemanget, det som gav det hela dess karaktär och dess betydelse, hade i själva verket hemlighållits: den preparering som mötesdeltagarna fått undergå, då de strax före mötets officiella öppnande inkallats till själva centralkommittén och där fått höra ett instruktions- och strafftal av Chrustjov. Först långt efter mötet, då de hemkomna landsortsrepresentanterna inte kunde hålla tyst med det sensationella de upplevt, blev saken bekant. Och full klarhet med vad som förekommit fick man först i augusti, då Chrustjov i Kommunist publicerade en artikel, som presenterades som ett sammandrag av tre tal, men som tydligen inte var något annat än det den 19 maj hållna talet i centralkommittén — det hade nu bara utökats med ett par utdrag ur två senare anföranden, det ena hållet vid den nyss nämnda avslutningsfesten, det andra i juli inför ett s. k. partiaktiv.

Talet var märkligt: en programförklaring vid övergången från den mjuka

litteraturpolitiken till den hårda, som Chrustjov nu slagit in på. Partiet betraktar, hette det, författarna som sina goda vänner och medhjälpare — det var vad som ännu fanns kvar av de tidigare lena tonfallen, eljest var tonen skarp och stram. Chrustjov visste, sade han, att liberalt sinnat folk skulle beskylla honom för att utfärda kampsignaler. De hade rätt: det var till principiell idékamp som han och partiet kallade, kamp mot alla försök att föra litteraturen in på oriktiga vägar. Läxan från de ungerska händelserna, vid vilka kontrarevolutionen begagnade en del författare för sina smutsiga syften, hade visat att man måste hålla krutet torrt och idévapnet parat. Vad som nu krävdes var alla litterära krafter samling och konsolidering på principiell plattform utan eftergifter och utan avsteg från de marxistiskt-leninska principerna. Och vad det var för en plattform som författarna nu skulle marschera upp på och hur konsolideringen på den skulle ske, det gav Chrustjov klart besked om.

Vad han först och främst kräver i talet är absolut respekt för principen om partiets ledning av litteraturen och om författarnas plikt att ställa sig till disposition för partiet och dess politik. Principen är, påstår Chrustjov frankt och falskeligen, Lenins och är den förnämsta av dem som fastslagits i partiets beslut i litterära frågor (de s.k. Zhdanovukaserna). De principerna har, fastslår han, alltså sin giltighet — en giltighet, som de alltså återvunnit sedan februari, då Chrustjov ställde i utsikt deras revidering. När en del författare nu anfallit denna princip dels öppet och direkt, dels i form av tal om onödigt förmyndarskap över litteraturen, har de alltså gått emot partiet, visat att de ogillar partiets politik. En allvarlig sak — speciellt allvarlig när angriparen är partimedlem, vilket, hette det, »till vår harm» ibland varit

fallet. En sådana författare visar att han inte fogar sig i partidisciplinens krav och själv skiljer sig ut från kollektivet — det är tydligen vederbörandes utstötning ur partiet som Chrustjov vinkar med. Men också av en annan anledning måste författarna finna sig i partiets ledning: endast om de gör det, går de med folket. Det är partiet som har folkets intressen om hand; det är därför en villfarelse att tro att man kan tjäna dessa intressen utan att ta aktiv del i genomförandet av partiets politik, det är omöjligt att ens önska att gå med folket utan att dela partiets åsikter och följa dess politiska linje. Följaktligen: författare som vill frigöra sig från partiets ledning går emot folket, visar att de inte har folkets bästa som sitt mål. Och vad den gör sig skyldig till som i Sovjetunionen inte vill gå med utan emot folket, det överlämnar Chrustjov åt författarna att själva klargöra för sig.

Lika klart och bestämt slår Chrustjov vakt om den socialistiska realismen och hävdar författarnas plikt att strikt underkasta sig dess krav. Skarpt brännmärker han de brott som begåtts mot den, och gentemot kraven på den socialistiska realismens revision framför han nu dessa krav i särskilt renodlad form. Vad författarna vid sin skildring av sovjetlivet skall ge är det nya, progressiva, positiva, det är detta som är det centrala och bestämmande i sovjetlivets snabbt framskridande verklighet. De skall skildra den socialistiska verklighetens rikedom och mångfald, övertygande och med starka färger visa det stora omdaningsarbetet, ädelheten i sovjetfolkets strävanden och mål, dess höga moraliska egenskaper och genom allt detta inspirera det till kamp för nya framgångar. Står en författare i den rätta positionen, alltså partiets, och vill han hjälpa folket att bygga upp kommunismen, finner han i livet tillräckligt material för skildringar av

det slag som kräves av honom. Sådana författare som intar denna rätta position och skriver om det positiva i livet skall partiet stödja. Beslutsamt och oförsonligt skall partiet däremot, lovar han, gå fram mot dem, som ger en ensidig, illojal belysning av den ryska verkligheten. Det är, heter det, vad folk med oriktiga och skadliga tendenser kommit med, främst Dudintsev och författarna i *Literaturnaja Moskva*. I stället för att skildra det positiva i livet har de sökt upp de negativa fenomenen och givit en falsk bild av det ryska livet, en bild bakom vilken det legat inte bara obekantskap med detta liv, brist på politisk insikt och oförmåga att se det centrala och avgörande i verkligheten utan direkt illasinnade motiv: det är därför att de inte gläds över folkets framgångar som de grävt i livets sophögar och skadeglatt förevisat sina fynd såsom för sovjetlivet typiska. Helt avlysa all samhällskritik vill Chrustjov, det betonar han, inte. Sovjetregimen är inte rädd för kritik och lite av varan får litteraturen ge. Men det gäller för författarna att, när de drar fram samhällets negativa moment, mot dem ställa och hävda de positiva — i de glansbilder av det ryska livet de ger, får de alltså ta med enskilda mörka punkter, om dessa inte stör helhetsintrycket. Och den kritik de kommer med skall vara så beskaffad att den stärker sovjetregimen och partiets position — skavanker skall alltså visas endast för att illustrera hur partiet snabbt och obarmhärtigt gör slut på allt som hindrar den kommunistiska frammarschen. Bäst och säkrast är det nu i alla fall, det låter Chrustjov författarna förstå, att lämna livets avigsidor utanför litteraturen. Gång på gång återkommer han i talet till lovprisning av litteraturen under Stalins tid, då alla negativa moment varit bannlysta. Det var, säger han, en litteratur som gav färgstarka och verklighetstroga bilder av sovjetsamhällets

utveckling och av de framgångar, som folket vunnit under partiets ledning. Dess författare gjorde ett gott verk och kämpade på partiets sida för höga kommunistiska ideal. Ingen har rätt att kritisera dem; det är folk med oriktiga och skadliga åsikter, som på senare tid rotat sig samman emot dem och givit dem namnet lackerare, en etikett som de nu vill sätta på alla, som ärligt skildrar den ryska verkligheten. Vad Chrustjov ger är alltså full rehabilitering åt den grovt lögnaktiga staliniska lackeringslitteraturen. Och inte bara det, han ger en klar inbjudan till författarna att ta den till föredöme.

Vad som nu krävs för den nämnda konsolideringen, konstaterar Chrustjov, är att de författare, som tillåtit sig fel, förhjälpas att göra sig av med dem så fort som möjligt. Det skall ske genom vänlig kritik, vid vilken det dock gäller att utröna om felen är av tillfälligt slag eller återspeglar en viss åsiktsriktning — det skall alltså vara gradationer i vänligheten. Också till synes hopplösa syndare, t.o.m. Dudintsev, kan, säger Chrustjov, på det sättet återföras till aktiv verksamhet och till livet — skulle inte vänligheten bita på dem blir det, framgår det, slut med deras litterära verksamhet och de raderas ut ur det litterära livet. Det måste också sörjas för att de litterära pressorganen och förlagen, av vilka många inte intagit den rätta principiella positionen och under inflytande av folk med oriktig inställning spritt osunda stämningar och tendenser, inte längre får befinna sig i opålitliga händer, de måste ligga i händerna på de mest pålitliga, politiskt ståndaktiga och den kommunistiska saken tillgivna krafter. De litterära organisationerna och deras kommunistiska sektorer, i vilkas arbete svåra brister framträtt, måste bringas till att bli aktiva kollektiv, som dagligen drar omsorg om varje författares arbete, lägger märke till varje enskild

författares fel och brister och förhindrar att han glider ner från den rätta positionen. Särskilt kan man inte, säger Chrustjov, försona sig med den svaghet i arbetet som Moskvas författarförening visat. Man får hoppas att Moskvas författare själva med hjälp av sina kommunistiska författarorgan utreder orsakerna till dessa fel och vidtar åtgärder för att rätta dem.

Så kom då själva mötet. Dess uppgift var klar, nu skulle man få det stora skådespel som visade hur de ryska litterära krafterna med betvingande av alla oppositionella element marscherade upp på den chrustjovska plattformen. Men skådespelet uteblev. En obehaglig överraskning var det redan att nästan alla de ledande författarna undandragit sig att delta i uppmarschen. De flesta hade inte infunnit sig, och ett par av dem som verkligen deltog i diskussionen kom med inlägg, som *Literaturnaja Gazeta* inte vågade referera. En av dem var Marietta Sjaginjan, författarinna till Sovjets kanske bästa industriroman och andra högt uppskattade arbeten. Om hennes anförande meddelade *Literaturnaja Gazeta* bara att det var virrigt, först under den följande diskussionen framgick det att hon direkt hävdade att den ryska litteraturen nu hade det sämre ställt än på 20-talet och t.o.m. än före revolutionen. Också en annan författarkategori blev en svår besvikelse. Det var representanterna för de mindre nationaliteterna: tjuvasjer, kazakstanare, jakuter, usbekistanare och vad de allt heter. Man hade uppåddat ett stort antal av dem och de uppträdde ivrigt, fjärdedelen av mötets talare kom från deras led. Men de befanns ha en pinsam oförståelse för vad man fordrade av dem, deras nitälskan för de rätta litterära linjerna och deras offensivhumör mot oppositionen var alltför starkt blandade med fränt missnöje med att deras framstående litteraturer inte fått vederbörlig uppskatt-

ning och framför allt inte tillräckligt ekonomiskt stöd. Värre var att, även om långa rader av talare lojalt avgav deklarationer noga avpassade efter Chrustjovs direktiv och delvis direkt återgivande vändningar, som han lagt i deras mun, deras inlägg minst av allt gav intryck av att det ryska litterära livet nu var på väg mot konsolidering på den rätta plattformen. Av vad de meddelade framgick alldeles klart att de litterära krafterna i landet i själva verket var i högsta grad bångstyriga. Oppositionella element var i rörelse överallt alltifrån Ukraina, där det kommit ut mycket värre saker än i Moskva, till Tadzjikistan, där en skaldinna efter Moskvas exempel skrev nihilistisk vers. Talare efter talare anförde exempel på hur osunda tendenser spred sig vitt och brett, bl.a. hade Pasternaks från all socialistisk realism frigjorda poesi blivit, som man uttryckte sig, kanoniserad både av den yngre skaldegenerationen och av den poesiläsande intelligensen.

Det fatalaste var att mötet direkt misslyckades i sin primära uppgift, nedkämpandet av Moskvaoppositionen. Offensiven mot den blev svag, många talare undvek på ett påfallande vis att beröra temat, andra talade i rätt försonliga ordalag om hur de oppositionella författarna säkert trott sig gagna den kommunistiska saken. Lite krokodilmässig verkade den sorg, som en vitrysk författare under framhållandet av den vitryska litteraturens absoluta lojalitet sade sig hysa över läget i den storryska litteraturen. Och lite för starkt stack de ryska landsortsförfattarnas animositet mot de favoriserade huvudstadsförfattarna fram, då en provinsrepresentant förklarade sig med oro ha erfärut de rysliga ting som hänt i Moskvas författarvärld. De hårdaste angreppen mot Moskvaoppositionen kom från några lojala medlemmar av Moskvas författarförening, som

gick till stor attack mot sina organisationskamrater. Särskilt blodtörstig var en dam, som yrkade på att det skulle anordnas allvarligt bolsjevikiskt samtal med brottslingarna. Angreppen blottade på ett intressant vis hur stark oppositionens ställning i föreningen var: angriparna klagade över att de lojala elementen stod maktlösa och att organisationsledningen inte vågade ingripa med annat än väl madrasserade förmaningar. Från de oppositionella själva studsade angreppen tillbaka. Förgäves sändes Simonov fram med uppmaning till dem att göra bot och bättring; det var, sade han, ingen skam att sedan man ärligt begått fel, ärligt ångra dem. Förgäves vädjade man också till dem att klargöra sin ståndpunkt, man ville halite närmare reda på den — försöket att få dem att själva tillhandahålla angreppsmaterial och kanske själva avslöja lite om sin verksamhet var alltför genomskinligt och besvarades med tystnad. Allt ivrigare blev attackerna. Man framhöll för de tigande att det var deras plikt att, om de ansåg sina åsikter riktiga, försvara dem, att det var fegt att inte göra det, att deras tystnad visade förakt för auditoriet etc. På mötets sista dag meddelade en talare att han dagen förut fått reda på att de oppositionellas s.k. djävulska taktik, denna »tystnadens bedrift», direkt inspirerats av den kapitalistiska världen. Men ingenting hjälpte. Sakens fortsatta behandling fick överlämnas åt den razzia inom författarföreningen själv, som Chrustjov anbefallt. Vid mötets slut uttalade den allryska författarföreningens sekreterare Surkov sin förvissning att det nog skulle lyckas för de lojala Moskva författarna att förmå de tigande att bryta sitt tysthetslöfte.

Hjälpsamheten var också snart i gång. I början av juni höll den moskovska författarföreningens kommunistiska sektion möte för ändamålet under uppsikt av partiledningens s.k.

starka dam, madame Furtseva. Delvis ägnades mötet åt självkritik, en kritik som medförde ganska intressanta avslöjanden. De kommunistiska författarna erkände att de inte nog energiskt ingripit mot de författarkamrater, som inte klarat examen under den svåra tid man genomgått (avstaliniserings-tiden) utan råkat på avvägar. De hade i stället, yppade en talare, uppmuntrat de oppositionella i deras förvillelser, hälsat deras hårdnackenhets med applåder och belönat dem, som ville kritisera felen, med kall tystnad. Nu skulle man emellertid, lovade man, omedelbart »återupprätta ideologisk ordning inom vår organisation» och ta itu med syndarna, närmast Literaturnaja Moskvas författare och dess redaktion, där, som Surkov fastslog, de osunda tendenser, som fått spridning inom intelligen, ackumulerats. Man överhopade dem med anklagelser: de hade velat skapa en annan litterär plattform än partiets, de hade bildat en grupp med en gruppdisciplin, som de ställt emot partidisciplinen, de hade låtit sig förledas av den utifrån importerade revisionism, som gick mot partiets ledarroll och därmed mot proletariats diktatur. Men effekten uteblev. Visserligen tog en av Literaturnaja Moskvas redaktörer Kazakevitj och författaren Jasjin ordet, men blott för att tillbakavisa de värsta anklagelserna. Deras inlägg visade, säger referatet, ingen önskan att erkänna begångna fel och tillfredsställde inte mötet.

En vecka senare höll den samlade Moskva fööreningen möte och här bröt den kommunistiska offensiven samman. Inför den stämning som rådde där tycks, att döma av referaten både i Literaturnaja Gazeta och i Pravda, de kommunistiska häxjagarna ha kommit av sig. Chrustjovs befallning till föreningen att ta itu med sina missförhållanden måste man visserligen lyda, men man gjorde det, tydligen efter överenskommelse

med de oppositionella, på ett finurligt vis. I stället för att instämma i de vilda anklagelser, som kommunistförfattarna kommit med, underkastade man oppositionen en mycket mild, nästan överslätande kritik. Tönen angavs av föreningens ordförande, den kände författaren Fedin, som reducerade de angripnas skuld till att de vid bearbetningen av sitt material inte helt lyckats få fram sina goda avsikter och inte i sin bild av det ryska livet på rätt sätt inpassat de fakta de mött. Och i stället för att försöka tvinga författarna till en självförnedrande syndabekännelse satte mötet punkt för saken genom att ta ad notam en förklaring som man övertalat dem att avge och i vilken de halvt om halvt gav denna kritik rätt, en förklaring som Pravda visserligen sedan förvandlade till en regelrätt botgöringsakt med löfte om bättring.

Också från ett annat håll, från Leningrad, kom samtidigt meddelande om hur kommunistiska författare fick kämpa en ojämn kamp mot nihilistiska motståndare. Som tidigare nämnts hadetack vare kommunistisk vaksamhet en litterär kalender, som Leningradföreningen förberett, ett motstycke till Literaturnaja Moskva, stoppats för utrensning av en del brottsligt material. På ett möte som föreningen höll i början av juni hade, inrapporterats det, en av medlemmarna i kalenderns redaktion uppträtt och försvarat de brottsliga artiklarna, och kalenderns huvudredaktör, den kända författarinnan Vera Panova, hade reagerat mot ingreppet mot publikationen på, som det hette, klart oriktigt vis genom att avsäga sig redaktörskapet. Också en annan av föreningens publikationer, en litteraturhistorisk essäsamling, hade man måst inskrida emot: en del ideologiskt mindervärdigt material hade avlägsnats före tryckningen, bl. a. en artikel av bokens redaktör. Denne hade nu kallats för att stå till svars för sitt inlägg men hade i öppet

trots vägrat att infinna sig. Också en rad andra författare, som organisationen haft rätt att begära förklaring av, hade strejkat, och överhuvud taget hade, konstaterade rapporten, »tystnadens bedrift» praktiserats också i Leningrad: en hel rad bemärkta författare hade, hette det, helt enkelt inte hedrat mötet med sin närvaro.

*

Ett nytt skede i Chrustjovs antinihilistiska kampanj, som hittills förts med ringa lycka, kom i och med hans seger över den s.k. partifientliga gruppen i Kreml i slutet av juni. Det var en klar sak att han efter den med extra energi skulle ta itu med den litterära oppositionen; sedan han till kväsandet av den s.k. teknokratien lagt likvideringen av sina fiender i Kreml utgjorde denna opposition ett av de sista motståndscentra som återstod för honom att krossa på hans väg mot den oinskränkta diktaturen. Det låg så mycket närmare för honom att genast slå till som kampen kunde föras i direkt anslutning till och som fortsättning av kampen mot Kremlfienderna.

Aktionen började med att de kommunistiska författarmöten, som uppåtdats till att uttrycka sin förtjusning över vad som inträffat, strax började framföra kravet på att kampen mot partifiender i allmänhet nu skulle skärpas och särskilt att partifienderna i litteraturen skulle oskadliggöras. Sedan tog pressen vid: med Literaturnaja Gazeta i spetsen utvecklade den hur den litterära oppositionen bedrivit ett arbete av ackurat samma slag som den partifientliga Kremlgruppen. Denna grupp hade satt sig emot partiets ledande kollektiv — de oppositionella författarna hade, genom att försöka frigöra sig från partiets ledning, även de gått emot partiet. Gruppen hade motarbetat partiets, dvs. Chrustjovs politik, inte velat se de storartade perspektiv som

den politiken öppnade — den litterära oppositionen hade genom sin svartmålning av det ryska livet försökt förringa de resultat partipolitiken givit och därmed försökt komma denna politik till livs. Gruppen hade gjort motstånd mot åtgärder avsedda att gagna folket, visat att den inte ömmade för folkets bästa — den litterära oppositionen hade genom sin vägran att tjäna partiet och dess politik också visat sin likgiltighet för folkets intressen. Partifienderna i Kreml hade slutit sig samman till en konspirerande grupp — precis detsamma hade de litterära partifienderna gjort.

Parallellt bedriven brottslig verksamhet alltså — och inte bara det: konspiratorerna hade, det kom man snart fram till, i sin verksamhet gått fram hand i hand. Antydningar om en sådan samverkan gjordes redan på de första kommunistiska mötena och snart därpå kom *Literaturnaja Gazeta* med sitt i en tidigare artikel nämnda avslöjande av den nära förbindelse som skulle ha bestått mellan Kremlgruppen och de oppositionella författarna: den partifientliga gruppens plan att skilja författarna från partiet och Sjepilovs roll som uppviglare av dem. Enligt den version om förbindelsen mellan Sjepilov och författarna, som lite senare gavs av Kommunist, skulle författarna i grund och botten varit brottsligare än Sjepilov: han skulle visserligen ha givit sig in i kurtis med »de demagogiska element som önskade anarkisk litterär frihet» men därvid mindre varit den som uppviglat än den som fallit undan. Inför hans eftergivenhet skulle de ha »kastat bältet», givit sina anarkiska lustar fritt lopp. I varje fall hade ur förbindelsen mellan kontrahenterna framgått strävanden att införa litterär anarki, och vad det betydde erinrade Kommunist om. Det var just vad Trotskij och Bucharin inlätit sig på, och dem hade — det påminde tidskriften om — partiet krossat.

Under två månader fortgick med ständigt stegrad intensitet pressens hets mot den partifientliga gruppens förmenta medbrottslingar. Vad den förebådade var oklart — skulle Chrustjov låta ett antal författare få göra Sjepilov sällskap till kulturell verksamhet i Sibirien? Det fanns tydligen de som väntade något i den vägen, lite av dessa onda aningar om drastiska åtgärder i gammal förchrustjovsk stil nådde fram till den västerländska pressen. Ett par små varnande ord till Chrustjov innan han hann slå till bragte en liten förfriskande fläkt i den tydligen mycket tunga atmosfären. De kom från Ilja Ehrenburg, som nu åter framträdde. Han hade, som tidigare nämnts uppträtt som härold för Chrustjov, då denne i februari återerövrade makten över litteraturen; nu när Chrustjov kastat om sin litterära taktik kände Ehrenburg sig uppkallad till att återkomma med en ny »nödvändig förklaring». Den avgavs genom två pressinlägg, som i högst oangriplig och något överraskande form gav Chrustjov en del obehagliga saker till livs. Det första, som tydligen författats redan strax efter Chrustjovs majtal, kom i ett häfte av Utländsk litteratur och nådde allmänheten just som den stora hetsen satte in. Det hette Stendhals lärdomar; Ehrenburg hade gjort den något förbluffande upptäckten att den inte just dagsfärske franske författaren, vars litterära metoder och idéer han rätt utförligt behandlade i artikeln, kom den nutida socialistiska realismen rätt nära och att denna realism kunde hämta goda lärdomar av honom. Det var lärdomar som stod i skärande motsättning till de direktiv som Chrustjov, vars namn naturligtvis inte nämndes, i talet givit författarna. Mot Chrustjovs krav att författarna med sin alstring skall tjäna partiets politik i absolut lydnad med partiets anvisningar sätter Ehrenburg den från Stendhal hämtade

lärdomen att politisk tendens visserligen inte minskar ett litterärt verks konstnärliga värde men att författaren inte får tvingas att avpassa sin människoskildring efter en viss politisk idé, han måste ge vad han själv är upptänd av, passionerad för, måste få vara sökare, upptäckare, som i likhet med vetenskapsmannen måste få söka med inre frihet. Och i klar polemik mot Chrustjov, som slagit dörren vidöppen för den lögnaktiga skönmålningslitteraturen, sätter Ehrenburg den stendhalska lärdomen att litteraturens främsta plikt är att vara absolut sannfärdig. Den måste vara en spegel vid vägen, som inte bara återger den blå himlen utan också vägens smuts och pölar. Man kan inte anklaga den som håller spegeln, man får anklaga själva vägen och pölarna eller väginspektionen. Det andra inlägget av Ehrenburg kom i augusti. Nu lät han i den egentligen för västerländska läsare och blott på västerländska språk skrivna tidskriften Sovjetlitteratur för andra gången publicera sin mot Molotov riktade februariartikel. Han — och tidskriftens redaktion — kunde göra det med troskyldig min: att låta utländska läsare få avnjuta en artikel, som tillkommit i Chrustjovs intresse var ju i högsta grad lojalt. Men snällt var det inte: den fräna kritik som i februari riktades mot Molotov drabbade nu, sedan Chrustjov lagt om sin taktik, i ännu högre grad honom.

Några extrema åtgärder hade i själva verket förmodligen inte varit i görningen. Vad den stora hetskampanjen hade till syfte var tydligen bara att injaga ordentlig skräck i de oppositionella och ge författarna i övrigt en allvarlig varning och därmed förbereda marken för de steg, som Chrustjov nu småningom tog. Under rubriken 'För litteraturens och konstens nära förbindelse med folkets liv' publicerade han i slutet av augusti sitt tal från i maj. Det betydde att han öppnet axlade Zjda-

novs kapp som litterär lagstiftare: de direktiv, som han före majmötet privat givit författarna, promulgerades nu direkt som partiorder med kanonisk giltighet. Efter vad som föregått kände han sig nu säker på att få mottaga författarnas trohetsed. Han fick den. Undergivet lät författarvärlden under de följande veckorna sig föra fram till en välordnad hyllningsdefilerings inför den nye Zjdanov. Först marscherade i Literaturnaja Gazeta upp en liten förtrupp: ett par bemärkta författare, av vilka Valentin Katajev hälsade Chrustjovs underbara, oförglömliga, direkt ur partiets hjärta komna ord, som skulle göra slut på all vacklan inom den skapande intelligensen. Sida vid sida med dem kom två botfärdiga syndare, den ena av dem Jasjin, Hävstängernas författare, som nu, hette det, av Chrustjovs ord lärt sig att inse att det för en författare inte finns någon annan väg än partiets. Sedan kom i tur och ordning de kommunistiska författarorganisationerna: dag ut och dag in refererade Literaturnaja Gazeta resolutioner från möten, på vilka de kommunistiska författarna »dryftat» Chrustjovs artikel och funnit att han på ett lysande vis klarlagt den väg litteraturen har att följa, nu kunde man se långt fram i tiden med ljus och glädje i själen. Så kom den allsovetiska författarföreningens styrelse, som hållit möte tillsammans med Moskvas kommunistiska författare: alla hade där enats om att nu hade Chrustjov givit ett nytt bevis på partiets ofantliga nit för litteraturens uppblomstring och väckt författarnas brännande önskan att aktivt delta i kommunismens uppbyggnad. Bland de i Literaturnaja Gazeta återgivna talen var ett som hållits av en av de käckaste medlemmarna av Literaturnaja Moskvas redaktionskollegium, den judiska författarinnan Ali-ger, som Chrustjov haft ett särskilt gott öga till och i sina tillägg till majtalet

speciellt brännmärkt. Den stackars människan var nu idel förkrosselse och ruelse, efter månaders skoningslös kamp med sig själv hade hon genom Chrustjovs artikel kommit till insikt om att allt författararbete är ett politiskt arbete och blott kan fullgöras med heder i lydnad för partiet och partidisciplinen. Efter hand kom de lokala författarföreningarna, som hållit möten med den s.k. skapande intelligensen över huvud taget, och som nu hyllade Chrustjov för hans artikel, detta i den ryska litteraturens historia enastående dokument. Ett slags avslutning på den stora paraden för fanan utgjorde ett av fru Furtseva presiderat möte av denna intelligens i Moskva, där representanter för teater, film, musik och bildande konst fick hjälpa författarna att utplåna den skamfläck, som satts på Moskva, och där Surkov fastslog att nu stod den ryska intelligensen samlad kring partiet.

*

När man med ingången av 1958 lät denna skickligt registrerade opinionsorkan bedarra betydde det naturligtvis inte att man ansåg sig ha lyckats i ett slag sopa bort alla osunda tendenser i det litterära livet. Saneringsarbetet måste fullföljas och det har under årets lopp skett både med gamla metoder och nya. Alltjämt har man fått höra de stränga orden till de kommunistiska författarna att vederbörligen hålla efter de partilösa kollegerna — i själva verket var det nog vad som på majmötet kallades bolsjevikiska samtal som i högre grad än intrycket av Chrustjovs tal kom en del oppositionella att kapitulera. Allt oftare har man fått se de lokala partimyndigheterna i full aktion med att på sina maktområden ordna den ryska litteraturen, betygsätta den litterära produktionen, ta inkallade författare i upptuktelse och fatta beslut som, heter det i Literatur-naja Gazeta, gått ut på förbättring av

den skapande intelligensens arbete. Och framför allt har man fått rapporter om den stora saneringsprocess, som man fäster särskilda förhoppningar till, en process som går ut på ingenting mindre än en stor omläggning av det litterära livet i stil med decentraliseringen av industrien. Närmast är det den centrala sovjetrepubliken, den storryska, det gäller: Moskva, revisionismens centrum, skall skjutas tillbaka från sin litterära ledarplats och framkomsten av en litteratur sådan man vill ha den skall tryggas genom rationellt utnyttjande och utveckling av de resurser, som står till buds utanför huvudstaden.

Det var på det stora författarmötet i maj i fjol som denna plan tog fast form. Här blev det klart att det var möjligt att mot det upproriska Moskva litterärt spela ut vad man i andra länder kallar provinsen — på ryska talar man om »orterna». Dels den storryska landsorten, vars författare på mötet excellerade i ideologisk lojalitet och samtidigt röjde stark önskan att komma huvudstadskollegerna till livs. Dels de s.k. autonoma republikerna och områdena; deras författare, tjuvasjer, basjkirer, azerbeidzjanare etc., skulle, det förstod man, kunna fås hur långt som helst i ideologiskt välsinne bara de fick den uppskattning och det ekonomiska stöd, som de pockade på. Medlet att mobilisera dessa krafter till storleverans av önskad litteratur fann man också. Till skillnad från de mindre republikerna, den ukrainska, den vitryska etc., hade den storryska hittills saknat en central ledning av republikens litterära liv, en underavdelning av den allsovetiska författarföreningen. Här hade bara funnits lokalavdelningar av föreningen, ett tjugutal storryska, ett annat tjugutal bland de icke ryska nationaliteterna. Bland dem hade den ojämförligt största, Moskvas författarförening, kommit att inta en domine-

rande plats, framstått som representant för hela republikens litterära liv och samtidigt för sin räkning lagt beslag på lejonparten av de privilegier, som litteraturen åtnjuter. De övriga föreningarna hade stått i skymundan, dåligt tillgodosetts och trots vackra ambitioner aldrig kunnat göra sig gällande. Nu skulle en enda samlad författarorganisation skapas. Det skulle bli en lämplig degradering för Moskvaorganisationen, som nu bara skulle bli en medlem, sidoordnad med de andra, i en förening, som skulle representera republikens samlade litteratur. Och det skulle bli ett slag mot den specifika Moskvaandan. Bland Moskvas 1200 författare, i viss mån också bland de 500 Leningradförfattarna, som delvis smittats av denna anda, hade de lojala elementen haft svårt att hålla de oppositionella stängen. Men i en förening, där på den lojala sidan trädde in 300 storryska landsortsförfattare och 500 smånationalitetsförfattare skulle Moskvaandan få dåligt svängrum. Och för de s.k. ortsförfattarna, som nu skulle ställas i paritet med huvudstadsförfattarna, skulle det betyda ett avancemang och en prestigevinst, som skulle liva dem till ökad prestation av åstundad lojal litteratur. Det skulle också betyda att de nödvändiga förutsättningarna för deras ökade litterära aktivitet skapades: som ledare av hela republikens litteratur skulle den nya föreningen främst komma att tillgodose de förut missgynnade. Omedelbart efter majmötet gav Chrustjov planen sin sanktion, och i augusti tillsattes en väldig organisationskommitté för dess realiserande. Ledare blev en f.d. sjöofficer, författare till en del medelmåttiga marinromaner, Leonid Sobolev, senast bemärkt oppositionsbekämpare på majmötet — det var han som sagt sig ha bevis för att de oppositionella fått order om sin tystnadstaktik från den kapitalistiska världen.

Organisationskommitténs arbete, som nu närmar sig sitt slut — föreningen skall konstitueras och hålla sin första kongress i november — har man under årets lopp fått följa alltifrån dess start, då kommittén tog befälet över föreningarna runt om i republiken och därvid höll mönstringar för kontroll av att ingenting brast i deras ideologiska välförhållande. På en del håll fick kommittén, som ibland infann sig i orterna i samlad trupp, ibland skickade ut s.k. brigader, tydligen ta hårda tag mot påträffade ideologiska skavanker — det var bl.a. fallet då den i våras in pleno mötte upp i Ufa för skarp revision av den basjkiriska litteraturens ideologiska status. En rad åtgärder för att sätta fart på den litterära ortsproduktionen har kommit i rask följd. De författare som redan finns har sporrats på olika vis, det har sörjts för att deras honorar höjts till Moskva-författarnas nivå, lokalmyndigheterna har anbefallts att ordna deras bostadsförhållanden, deras tryckmöjligheter har förbättrats genom starten av nya förlag och nya tidskrifter etc. Samtidigt har man satt i gång systematiskt arbete på att stampa fram arméer av nya författare ur ortsmarken. Särskilt med komsomolernas hjälp spårar man upp och drar fram unga krafter, som fuskat litet i författaryrket och därvid röjt talanger, som förtjänar att tas omhand. För deras utbildning har man på skilda platser anordnat s.k. seminarier. Starten gjordes i vintras i Leningrad, där ett femtital i diverse avkrokar uppletade författarämnen fick sina förstlingsförsök strängt socialistiskt realistiskt bedömda av inte mindre än 34 delvis rätt bekanta författare. De principer som skall skapa säkerhet för att man får en organisation trogen partiet och folket har också fastställts. Föreningens ledare, de centrala och de lokala, skall hålla sitt öga på varje enskild författare och följa hans utveckling, föreningens medlemmar

skall dra omsorg om och övervaka varandra, varje länk i organisationen skall vara ett kampkollektiv, som solidariskt svarar för den ideologiska halten i de s.k. produktionskrafternas alstring och garanterar att ingenting förgripligt når tryckpressarna. I sin författarvård skall föreningen också anlita de lokala partimyndigheternas hjälp. På varje plats skall dessa ta hand om ortens författare, de skall känna varje enskild bland dem, ge dem vänskapliga partiråd och bringa dem i kontakt med livet genom att dra in dem i samhällelig verksamhet. Det är, heter det, de som står på kommandobron som skall lägga författarnas kurs, försöker författarna själva göra det, råkar de på grund.

*

Har då, det blir frågan, den mångsidiga litterära kampanjen givit önskade resultat? Kommer den allsovjetska författarföreningen, som inkallats till möte i december, att kunna konstatera att allt nu är väl beställt på den litterära fronten?

Först och främst: har den litterära oppositionen nu definitivt krossats? I slutet av fjolåret, efter den stora litterära paraden för Chrustjov, var man optimistisk; gång på gång talade Surkov lätt skämtsamt om hur den snuva som en del författare fått under den s.k. tövädersperioden nu lyckligen kurerats. Men då författarföreningens styrelse i februari kallats till möte för att fira den förment uppnådda litterära konso-lidering, som den misslyckats med i maj, var segerstämningen bortblåst. Höstens kapitulationer av några oppositionella hade inte följts av flera, och man hade tydligen uppgivit hoppet att få någon fortsättning. Varnande röster höjdes mot för optimistisk syn på revisionismens likvidering. Oppositionsrörelsen hade, det erkändes, varit en allvarligare sak än man trott, med orätt hade man länge menat att den ryska

litteraturen utgjorde en enhetlig, mäktig ström i den av Gorkij anvisade faran; på djupet hade tydligen hela tiden funnits stridiga strömdrag, och det var de som nu brutit sig fram till ytan. Man uttryckte sin skepsis om att de som felat i går nu verkligen på allvar slagit in på en ny väg, säkert bevarade de »det gamla», alltså sina förhoppningar om litterär frihet, som en helig klenod, med andra ord som en sak som intakt kunde tas fram igen efter att en tid ha gömts undan. Några segerrapporter har man heller inte hört i fortsättningen; alltså upprepade appeller till ideologisk vaksamhet visar att man inte anser faran för revisionistiska recidiv överstånden. Längre än till ett konstaterande av att de revisionistiska angreppen för ögonblicket upphört kan kongressen säkert inte komma.

Men vidare: Kan Chrustjov, det blir nästa fråga, på kongressen inregistrera en större framgång på en annan punkt? Har de direktiv som han gav författarna i sitt majtal i föl vederbörligen omsatts i den litterära praktiken, har den skapande intelligensen, som med sådan entusiasm tog emot hans underbara ord, skyndat att leverera den strikt socialistiskt realistiska litteratur, som han gav order om? Sedan någon tid efterlyser man den alstringen med en iver, som så småningom övergått till oro och otålighet. Var är, frågar den ledande pressen, den litteratur som på ett tillbörligt vis celebrerar det storartade nya, som kommit in i det ryska livet i dag, alla de nyvunna jätteframgångarna, som vittnar om hur det ryska folket nu under Chrustjovs regim med stormsteg närmar sig kommunismens slutseger? Var är skildringarna av dagens ryska människa, produktionens förnyare, vår tids store hjälte, skildringar som kan sporra sovjetfolket till nya hjältedåd? Var har man de författare som gör konstnärlig propaganda för partiets politik och därmed hjälper

folket i det kommunistiska bygget? Man har, fastslås det, inte sett till vare sig det ena eller det andra. De arbeten, som reflekterar dagens ryska samhälle kan, konstaterades det nyss, räknas på fingrarna. De stora litterära tidskrifterna, som undan för undan publicerar ögonblickets litteratur, fylls av arbeten om historiska ämnen, i bästa fall ämnen från den första revolutions-tiden eller av minnesanteckningar från gångna decennier. Vad litteraturen ger är inte dagens sköna ryska människa, vars arbete, liv och moral utgör mönster för alla hederliga människor i världen. Vad man möter är folk med allmänt mänskliga känslor, vilka visserligen, också de, finnas hos den ryska människan men där manifesterar sig i former födda av samhällets socialistiska struktur och fria från all kapitalistisk ruttenhet. Det är inte dagens politiska problem litteraturen dröjer vid, det finns i den ingenting som visar att författarna förstår storheten i dagens uppgifter och aktivt engagerar sig för deras lösning.

Med det är inte nog med att författarna dröjer med att ge vad de skulle ge, de kräver att få slippa. I flera artiklar i Literaturnaja Gazeta har en del författare denna sommar lanserat vad som kallas distansteorien: för att kunna ge en konstnärlig skildring av dagens liv behöver man komma på en viss distans från det. En författare har t.o.m. vågat påstå att det kan vara farligt att engagera sig för ögonblickets partipolitik: den bjuder ena ögonblicket på idéer och uppslag som i nästa ögonblick överges, författaren kan råka ut för att göra propaganda för ting, som då hans arbete kommer ut redan förklarats vara värdelösa, han riskerar blåsa upp bubblor som är dömda att brista.

I mitten av augusti var måttet rågat. Nu drog Pravda i fält mot de nya, far-

liga tendenserna. Med skarp reprimand till Literaturnaja Gazeta fastslog tidningen att distansteorien var djupt oriktig, vederlagd av all litterär erfarenhet. Litteraturen fyller sin uppgift och får sin samhällseliga betydelse blott om den avspeglar dagens aktuella verklighet, konstnärligt återger vad som för tillfället fyller alla sinnen. Endast författare som rätt behandlar stundens temata följer sovjetlitteraturens huvudlinje. Signal var därmed given: med den slokörade Literaturnaja Gazeta i spetsen har pressen tagit itu med vad den kallar de ansvarslösa lättningar, som viker undan från sin plikt att aktivt tränga in i livet, att behandla dagens bedrifter, dagens människor och dagens uppgifter. Det skall, bebådar man, bli författarkongressens sak att sörja för att de gör det.

Just som en litterär kris nödtorftigt avvecklats är tydligen en ny i annalkande. De direkta oppositionella angreppen har Chrustjov för ögonblicket tystat, nu kommer från en författarvärld, som nyss inte fann ord starka nog för bedyrandet av sin lojalitet, något som närmar sig sittstreck. Författarna förmår tydligen inte längre honorera de krav som ställs på dem. De står inte ut med att leverera de lackerade bilder av livet som beställts. De gjorde det på Stalins tid, men med en vämjelse som de sedan bekände under avstaliniseringsperioden. Nu sätter Chrustjov förgäves lacksprutan i händerna på dem. Och de kan inte förmå sig att slå på reklamtrumman för en dagspolitik, som de inte får ha någon egen mening om och inte utöva något inflytande på; de låter trumpinnarna ligga. Det är tydligen för att försöka lösa den krisen som författarkongressen nu sammankallats. Det skall bli intressant att se om den lyckas.